

PROBE EPISTOLARE ALE UNOR ACTORI ȘI VICTIME SUB TEROAREA ISTORIEI

De-a lungul anilor, cercetările noastre în bibliotecile și arhivele române și străine (SUA, Marea Britanie, Federația Rusă, Germania și Franța) pe tema rolului și locului României în derularea conflagrației mondiale din 1939-1945 s-au concretizat, cum era și firesc, în descoperirea unor extrem de bogate și interesante materiale, în cea mai mare parte deja valorificate (cf. Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, *Al doilea război mondial și România. O bibliografie*, Iași, Editura Academiei, 1981; Gh. Buzatu, ed., *Titulescu și strategia păcii*, Iași, Editura Junimea, 1982; idem, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I-II, București, Editura Enciclopedică, 1988-1995; idem, ed., *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, vols. I-IX, Iași – București, 1990-2006; idem, *România cu și fără Antonescu*, Iași, Editura Moldova, 1991; idem, *România în arhivele Americii*, I, Iași, Editura Moldova, 1992; idem, *România în arhivele Kremlinului*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996; Gh. Buzatu, Dana Beldiman, *23 august 1939-1944: România și proba bumerangului*, București, Editura Mica Valahie, 2003; Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, I-III, Ploiești – R. Vâlcea – Iași, 2005-2008; Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, eds., *Arhive secrete, secretele arhivelor*, I-II, București, Editura Mica Valahie, 2005; Gh. Buzatu și colaboratori, eds., *Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu, I, 1940-1941*, Iași, Editura Demiurg, 2008 ș.a.). Documentele depistate ne-an fost de cel mai mare folos în realizarea unor studii, monografii și sinteze (vezi, mai ales, contribuțiile noastre la *Tratatul Academiei Istoria Românilor*, vols. VIII/2003) și IX/2008; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX. 1918-1948*, București, Editura Paideia, 1999; Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri. 1939-1947*, București, Editura Enciclopedică, 2003; idem, *A History of Romanian Oil*, I-II, București, Editura Mica Valahie, 2004-2006; idem, *România sub Imperiul Haosului. 1939-1945*, București, RAO, 2007).

În cursul investigațiilor, am descoperit, după cum era și firesc, un volum impresionant de corespondență schimbată între personalități române sau străine ale veacului XX. În mod concret, fără nici o exagerare, am avut șansa de-a parcurge zeci și sute de mesaje trimise/primate de către majoritatea „actorilor”, mari sau mici, ai secolului trecut, începând, să spunem, cu liderii Marilor Puteri care s-au confruntat pentru supremația mondială ori europeană (Charles de Gaulle, Winston S. Churchill, Adolf Hitler, Benito Mussolini, I. V. Stalin, F. D. Roosevelt ș.a.) și continuând cu străluciți diplomați (N. Titulescu, Grigore Gafencu, A. Eden, V. M. Molotov), militari (Erich von Manstein), iluștri oameni de literă și istorici (N. Iorga, Mircea Eliade, Liviu Rebreanu), artiști, miniștri, academicieni și profesori etc. Lista este, evident, departe de-a fi fost epuizată.

După cum rezultă din titlu, „probe epistolare” pe care le avem (prioritar) în atenție privesc un anume segment al istoriei secolului XX și, în chip exclusiv, societatea românească,

problemele României în epoca conflagrației mondiale din 1939-1945 - premise, desfășurare, deznodământ, consecințe. Epoca a fost, nu mai trebuie dovedit, în totului tot, nefastă, iar personalitățile care au populat-o – de excepție, emblematice pentru oricare dintre domeniile pe care le-am lua în seamă (politică și diplomație, conducere militară, știință, artă, ziaristică etc.). La ordinea zilei se instalase, groaznic și copleșitor, RĂZBOIUL, unul global și total, cu problemele lui mari și grave. În context, natural, pentru omul de creație din diverse domenii opinia ce-și forma coincidea cu realitatea cotidiană, și anume că existența lui se afla în dependență de *teroarea istoriei*. Strălucitul Mircea Eliade, el însuși autorul formulei, este prezent în paginile acestui capitol cu o intervenție ce atestă implicarea lui în desfășurarea evenimentelor (Războiul Sfânt al României în Răsărit, 1941-1944). De altfel, unul dintre colegii săi de generație, reputatul jurist și diplomat Mihai Antonescu, vicepreședinte al guvernului României din 1941-1944 și titular al Externelor, a lăsat în notele sale inedite din 30 septembrie 1943 această constatare senzațională prin forța gândului și a adevărului surprins pentru toți contemporanii săi:

„Noi am fost copiii războiului și nu ai păcii (subl. ns.)”.

Studiul documentelor, continuând cercetările noastre anterioare, relevă că, în anii guvernării sale și ai campaniei din Răsărit (22 iunie 1941 – 23 august 1944), Ion Antonescu a avut în vedere – pe linia obiectivelor trasate Serviciului Istoric al Marelui Stat Major – finalizarea a două proiecte majore:

1 – *Istoricul campaniei din 1916-1919* (din care se realizaseră deja volumele I-III, celelalte trei fiind în lucru ori în stadiu de plan);

2 – *Istoricul campaniei din Est* declanșată la 22 iunie 1941.

Potrivit directivelor Mareșalului, în 1942-1943 s-a impulsionat redactarea volumului IV din *Istoricul campaniei din 1916-1919*, iar, în octombrie 1942, a debutat *Istoricul campaniei din Est*. S-a avut în vedere ca „prima redactare” să se încheie la 31 decembrie 1942, urmând a fi definitivată în ianuarie 1943. Ulterior, în ianuarie 1944, s-a raportat „redactarea definitivă” a volumului *România și expansiunea rusească – Armata Română în războiul contra bolșevismului*. De reținut că, în raport cu obiectivele istoriografice asumate, s-au adunat și repertoriat arhivele centrale, pe deplin dezorganizate după ce ocupantul sovietic a capturat (septembrie 1944 – mai 1945) pur și simplu drept ... *pradă de război*, fondurile militare, politico-diplomatice și economice.

În situația în care Ion Antonescu a dispus ca, după modelul primului război mondial, la sfârșitul ostilităților din Est – de al cărui succes Mareșalul nu se îndoia – să se prezinte și *Istoricul campaniei contra URSS*, a fost natural ca oamenii Cabinetului Militar, din subordinea Președinției Consiliului de Miniștri, să procedeze la sistematizarea fondurilor pe măsura constituirii

lor. La fel au stat lucrurile și la nivelul Președinției Consiliului de Miniștri, al Cabinetului Civil al lui Mihai Antonescu, iar, în sistem, în privința catalogării extrem de bogatei corespondențe primite/expediată de Ion Antonescu în răstimpul 5 septembrie 1940 – 23 august 1944. Numai așa a devenit posibilă cercetarea noastră sub acest unghi, marcat până acum de unele contribuții.

Pentru cercetarea fondului de corespondență se dovedesc de cel mai mare folos instrumentele de lucru pregătite de creatorii lui, așa precum listele de personalități și, în mod special, dosarul Tabele de demnitarii, personalitățile, autoritățile, societățile și persoanele care au felicitat prin scrisori și telegrame pe Dl. Mareșal Ion Antonescu, cu ocazia Sărbătorilor Crăciunului 1942 și Anului Nou 1943. Mihai Antonescu, la rândul lui, s-a preocupat de sistematizarea propriei colecții de scrisori, arhivată separat. În ambele cazuri, ale lui Ion și Mihai Antonescu, predomină în corespondență telegramele și scrisorile de felicitare, dar și cărțile de vizită sau memoriile, Mareșalul bucurându-se, evident, de o preferință coplesitoare. Fapt semnificativ, nici unul, nici altul nu și-au disprețuit expeditorii, dimpotrivă, aceștia s-au bucurat de atenția liderilor regimului, care, de multe ori, și-au formulat replicile direct pe textele originale sosite. Corespondența păstrată, după cum am dovedit nu demult, ascunde informații prețioase referitoare la un eveniment sau despre o persoană sau ne ajută să surprindem stări emotive individuale ori veritabile curente de opinie, imposibil de cunoscut din alte surse. Situația este identică și în privința perceperii naturii raporturilor stabilite între diversele personalități. Sintetizând, pătrundem aievea într-un laborator, în care descoperim lumini și umbre, unele presupuse, altele pe deplin nebănuite, dar care, în totalitatea lor, ne oferă elemente absolut necesare procesului de reconstituire a trecutului asa cum a fost, după expresia fericită a inegalabilului N. Iorga.

Propunând o abordare tematică a fondului de corespondență, desprindem următoarele compartimente specifice:

- Telegrame și scrisori primite în septembrie 1940, cu prilejul investirii lui Antonescu ca șef de guvern și Conducător al Statului, la 5 septembrie 1940 generalii Petre Dumitrescu, Virgil Economu și Mihai Ionescu devansându-și cu puține ore și zile colegii de breaslă – generalii N. Petala, Alexe Anastasiu, D. Popișteanu, M. Racoviță, Florea Țenescu, D. Sturdza, I. Stoicescu, N. Samsonovici, N. Macici, Gh. Stavrescu, Arthur Văitoianu, M. Manafu, amiralul Dan Zaharia, comandorul Gh. Jienescu, precum și de colonelul... Nicolae Ceaușescu (?!) din Călărași. Dintre civili, Antonescu a fost salutat la formarea guvernului de Sextil Pușcariu, Elvira Popescu, d-ra Silvia Mareșal Averescu, Nadia I. G. Duca, C. Bușilă, arhitectul A. Iotzu, I. Agârbiceanu, D. Mociornița, M. Jora, Ionel Perlea, dr. C. Angelescu, Gh. Dobrovici, I. Găvănescu, Anibal Teodorescu, D. Iov, Titus Czerkawski ș.a.;

- Corespondența receptată în decembrie 1941, la 1 și 7 ianuarie 1941;

- Un dosar special a adunat Scrisori și telegrame primite de Dl. Mareșal Ion Antonescu la începutul războiului (22 iunie 1941);

- Un alt dosar cuprinde Scrisori și telegrame primite de Dl. General Ion Antonescu cu ocazia eliberării Basarabiei și Bucovinei - 1941;

- Au urmat, tot în 1941, decorarea lui Ion Antonescu de către Adolf Hitler și înălțarea sa la gradul de Mareșal al României, un an de guvernare (septembrie 1941) și cucerirea Odessei;

- Mesajele receptate de Crăciun 1941, 1 și 7 ianuarie 1942,

Paște 1942, ziua de naștere a Mareșalului (iunie 1942);

- Mesajele pentru Crăciun 1942, 1 și 7 ianuarie 1943, Paște 1943 și aniversarea zilei de naștere (iunie 1943);

- Mesajele primite de Crăciun 1943, 1 și 7 ianuarie 1944, Paște 1944 și aniversarea a 62 de ani (iunie 1944);

- Un loc distinct îl ocupă corespondența Mareșalului cu liderii politici și militari străini, în primul rând cu cei germani (Adolf Hitler, Rudolf Hess, Hermann Goering, Joachim von Ribbentrop, Wilhelm Keitel, Alfred Jodl, Karl Doenitz ș.a.). Să reținem, în context, că, la 6 septembrie 1940, generalul Ion Antonescu, în calitate-i de președinte al Consiliului de Miniștri, a adresat cu prioritate mesaje lui Adolf Hitler și Benito Mussolini, exprimându-le -mărturia credincioasă” față de popoarele german și, respectiv, italian. Führerul și Ducele au făcut cunoscute răspunsurile lor în ziua de 8 septembrie 1940.

Deopotrivă cu fondul de corespondență, colaboratorii Mareșalului din cadrul Cabinetului Militar au inventariat cu precizie toate decretele-legi semnate de Antonescu, toate cuvântările și rezoluțiile sale; nu mai puțin, dispunem și de un „inventar” complet al tuturor reuniunilor guvernului din septembrie 1940 și până la 21 iulie 1944. Revenind la fondul de corespondență, se impune constatarea că, în general, el a fost ignorat de specialiști, cu toate că, așa cum spuneam, grație documentelor respective, se pot desluși interesante mistere ale anilor 1940-1944, dar, în primul rând, se poate stabili gradul de apropiere și de colaborare între expeditori și, respectiv, destinatari, iar unele mesaje au avut un rol bine stabilit în proiectarea unor operațiuni militare ori în luarea unor decizii militare și politico-diplomatice. A se vedea, în această privință, mesajele trimise/primite de Ion Antonescu de la: Adolf Hitler; Hermann Goering; Wilhelm Keitel; Joachim von Ribbentrop; marele amiral Doenitz; „Ducele” Benito Mussolini; Papa Pius XII; Victor Emanuel III, regele Italiei și Albaniei și împărat al Etiopiei, Ismet Inonu, președintele Turciei, Ante Pavelici, poglavnikul Croației, Risto Ryti, președintele Finlandei, D. Bojilov, premierul bulgar, generalul Carmona, președintele Portugaliei, Josef Tiso, președintele Slovaciei, F. von Papen, ambasadorul german la Ankara, Suphi TANICIÖER, ministrul Turciei la București, Vojtech Tuka, premierul slovac, feldmareșalul Manstein și, desigur, regele Mihai I și Regina-Mamă Elena; dar și de la Mareșalul C. Prezan, arhiducesa Ileana, Ion Mihalache, Nichifor Crainic, dr. N. Lupu, Gh. I. Brătianu, Pamfil Șeicaru; foștii premieri ai României - Arthur Văitoianu, Barbu Știrbey, Gh. Tătărescu, I. Gigurtu, Al. Vaida-Voievod, C. Argetoianu și G. G. Mironescu; Liviu Rebreanu, I. Al. Brătescu-Voinești, I. Agârbiceanu, profesorii I. Simionescu, Ion Petrovici, D. Caracostea, Th. Capidan, George Murnu, Al. Marcu, C. C. Giurescu, C. Kirîțescu, I. Găvănescu, Anibal Teodorescu, Mircea Vulcănescu, Constantin Moisil, N. Bănescu, I. D. Ștefănescu, arhitectul H. Clejan, dr. W. Filderman și Al. I. Zissu, M. David, rectorul Universității din Iași, Iuliu Hațieganu, rectorul Universității din Sibiu-Cluj, Traian Săvulescu, Sextil Pușcariu, C. Rădulescu-Motru, D. Gusti, Ștefan Meteș, Sabin Manuilă, A. C. Cuza și Horia Hulubei, rectorul Universității din București; N. I. Herescu, președintele Societății Scriitorilor Români; generalul R. Rosetti, Patriarhul Nicodim; Eugen Cristescu, directorul *Serviciului Special de Informații*, avocat Vasile Ionescu, directorul Societății de Radiodifuziune, Ionel Perlea, D. Cuclin, Elvira Popescu, Monica Lovinescu, I. Vinea, George Vraca, Aurel Maican și D. Iov, Pan Halippa, ing. D. Leonida, D. D. Negel, Octav Ullea și I. Th. Florescu, Barbu Theodorescu, istoricul Al. Boldur,

diplomații noștri în străinătate sau cei străini acreditați la București (Manfred von Killinger, F. M. Gunther, Renato Bova Scoppa, nunciul papal Andrea Cassulo ș.a.). Fapt cu totul relevant, nu lipsesc din arhive (dimpotrivă, abundă) mesajele de felicitare și încurajare de la: feldmareșalul Mannerheim și G. Enescu, de la Carl Clodius și H. Neubacher, feldmareșalul List, generalii Gerstenberg și Haufler, László de Nagy, ministrul Ungariei la București, generalii C. Pantazi, E. Zwiedenek, Gh. Jienescu, C. Sănătescu și C. Z. Vasiliu, Gh. Cuza, diplomații Gh. Davidescu, V. Cădere, G. I. Duca și V. Stoica, prof. Mircea Djuvara, D. Iov, industriași N. Malaxa și D. Mociornița, C. Bușilă, Gh. M. Dobrovici, Gh. Leon, D. R. Ioanițescu, mitropolitii Irineu al Moldovei și Nicolae al Ardealului, Al. Tzigara-Samurcaș, Ionel Perlea, I. Agârbiceanu, Elvira Popescu, Nadia I. G. Duca, soția fostului premier, Titus Czerkawski, fost senator la București și refugiat polonez, Napoleon Crețu, dar și oameni simpli, precum Petrache Lupu din Maglavit; după cum n-au lipsit nici amenințări și blesteme, de la... „unul din cei mulți”, „R. Aurelian, zidul României”, „un grup de buni români”, „Comitetul de vigilență” sau generalul Vasilescu Petru.

Pentru a ne forma o imagine fidelă, vom preciza că, la 7 ianuarie 1944, slujbașii Președinției Consiliului de Miniștri au clasat corespondența Conducătorului Statului potrivit „surselor”, marcând expeditorii, mai precis: 1 – Scrisoarea comună a membrilor guvernului (20); 2 – miniștrii în funcție (3); 3 – subsecretarii de stat (6); 4 – foștii miniștri (17); 5 – secretarii generali (7); 6 – foștii secretari generali (1); 7 – guvernatorii provinciilor istorice (2); 8 – Legațiile României (14); 9 – personalități care au semnat în *Cartea de aur*, deschisă între 1 și 7 ianuarie 1944 (52); 10 – telegrame de la diverse personalități (19); 11 – membrii clerului (43); 12 – comandamentele armatei, diverse unități etc. (57); 13 - școli și cămine culturale (12); 14 - prefectii județelor (25); 15 – primării (67); 16 – societăți culturale, asociații etc. (84); 17 – diverse persoane (547).

Dintre mesajele expediate în 1940-1944 lui Antonescu, reținem câteva, unele în măsură să ne îngăduie degajarea unor „modele” ori a unor concluzii:

- „...În fața Dumnezeului care ocrotește popoarele și oamenii după meritele lor, ne închinăm gândul nostru de credință în Neam și în dreptate, cu urarea pentru Domnia Voastră ca ocrotirea de totdeauna să vă vegheze răspunderea în împrejurările de azi, ca și în 1940, pentru ca Țara să-și urmeze drum de destin, care să-i asigure veșnicia, onoarea și pământurile” (semnături - toți membri ai guvernului, inclusiv Mihai Antonescu, Ion Petrovici, Mircea Vulcănescu, generalii C. Pantazi și Ilie Șteflea, cu toții **victime ale loviturii de stat** de la 23 august 1944);

- „De ziua Domniei Voastre onomastică, vă urez să purtați noroc Țării așa precum merită marile Domniei Voastre virtuți și însușiri” (telegrama expediată la 7 ianuarie 1944 de profesorul Ion Petrovici, membru al guvernului, ilustru filosof și academician, altă victimă a conjurației și a regimului comunist care i-a succedat);

- „Anul Nou, transmitea la 31 decembrie 1941 Mircea Vulcănescu, să vă aducă sănătate, voie bună, spor în toate și bucuria împlinirii năzuințelor Dv. pentru întărirea, sporirea și întregirea neamului românesc”, urare nelipsită și în telegramele lui Pamfil Șeicaru, dr. Iuliu Hațieganu, Al. Ottulescu, guvernatorul BNR, prof. N. Smochină, președintele Asociației Românilor Transnistrieni, dr. Aurel Tudoran, primarul orașului Târnăveni;

- La rândul său, colaboratorul nr. 1 al Mareșalului, prof. Mihai

Antonescu, îi transmitea Mareșalului în iunie 1943: „De ziua Dumitale îmi amintesc cu mândrie de ceasurile grele din trecut și-ți doresc ca Dumnezeu să-ți ajute misiunea istorică și să ne îndeplinească drepturile Neamului și onoarea de români”.

Mai mult decât sigur, nu putem neglija în context că, între documentele cercetate, am avut surpriza de a descoperi un document care, fără a purta semnătura maestrului Tudor Arghezi, **în mod sigur îi aparține**. Este în discuție *Generalul*, compus de Arghezi pentru a-și dovedi recunoștința față de unul dintre membrii cabinetului I. Antonescu, generalul Dumitru Popescu și pe care, la 13 mai 1946, avocatul fostului ministru de Interne, implicat în faimosul „Proces al mării trădări naționale” (6-17 mai 1946), l-a depus în favoarea acuzatului pe biroul „Tribunalului Poporului din București”. Menționez că am editat copia *Generalului* în volumul *Antonescu, Hitler, Stalin*, III, menționat deja (Iași, 2008, p. 558), după originalul aflat de noi în 2004 în arhiva „Procesului” din 1946.

La sfârșit dar nu în cele din urmă, se impune constatarea – dovedită de noi recent – că unii dintre corespondenții cei mai zeloși ai Mareșalului (generalii C. Sănătescu și M. Racoviță, colonelul D. Dămăceanu, Regele Mihai I sau istoricul Gh. I. Brătianu) s-au recrutat, la 23 august 1944, între complotiștii de forță la actul trădării naționale.

De ce? și, mai ales, *cum?* – nu intră în cadrul preocupărilor noastre de această dată.